

Egy rendhagyó sikertörténet a XVII. században – Esterházy Miklós életpályája

Esterházy Miklós nagy ívű, üstökösszerű életpályáját, annak megannyi sorsdöntő fordulatát a különleges adottságok, ám egyszersmind az esetlegességek, a véletlenek láncolata, s mindezek sajátos „konstellációja” jelölte ki és határozta meg. A kortársak szóhasználatában, sokak által hangoztatott felfogás szerint: *Fortuna* kegye nagyban hozzájárult ahhoz és segítette őt abban, hogy képességeit kiteljesítve erényes életet éljen. Tény, hogy e nagy formátumú államférfi politikusi erényeit nemcsak „elvbarátai”, de ellenfelei, ellenségei, sőt irigyei is elismerték, akik pedig, mint tudható, nem kevesen voltak.¹ Ilyen értelemben tehát helyénvalónak, találónak tűnik az a két szállóige, amelyet kortársai – akik közeli, személyes kapcsolatban álltak vele és túléltek őt – alkalmasnak véltek arra, hogy személyiségét, „státusát”, pályáját és életfelfogását tömören, lényegre törően jellemezzék.

Egy-egy klasszikus latin auktortól származó citátumról van szó, s mindkettő közismert volt Európa-szerte a XVII. században. A Horatius második satirájából átvett első szállóige két szavát – *Invita invidia* – az egykorú közfelfogás magától értetődően egészítette ki, illesztette be eredeti kontextusába és értelmezte ekképp: „Me cum magnis vixisse **invita** fatebatur usque **invidia**” (az irigység is elismerni kénytelen, hogy nagy urak közt éltem).²

A második szállóige egy, ugyancsak nagy hagyományú, közkeletű életbölcsséget hirdet; nevezetesen azt,

hogy a képességek (*virtusok*, erények) kibontakozása és a szerencse (*fortuna*) jótéteményei egymást kölcsönösen feltételezik: „**Virtute duce, comite fortuna**” (erény vezéreljen, szerencse kísérjen).³

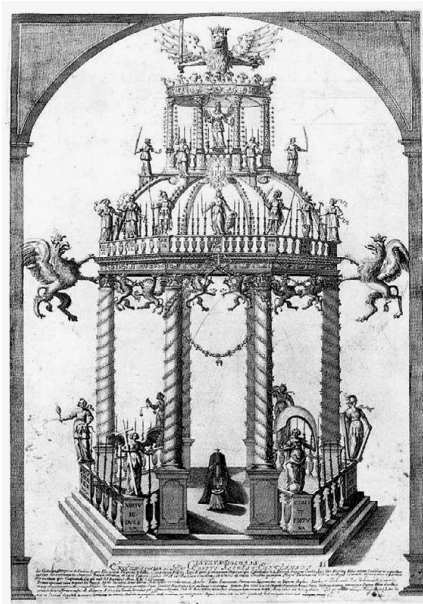
A Horatius-idézetnek a XVII. században közkeletű jelmondatná vált két szava – *Invita invidia* – feliratként fordul elő azon a portré-metszeten, amely Esterházy Miklóst ábrázolja, s amelyet Elias Wideman készített 1652-ben.⁴ (1. kép) A második jelmondat azon a *Castrum doloris*-on – az oltár jellegű, kupolás „ravatal-építmény” két középső oszlopának talapzatán – volt olvasható, amelyet Esterházy Miklós gyászszertartása alkalmával állítottak fel temetésének színhelyén, a nagyszombati jezsuita templomban, 1645. december 11-én.⁵ (2. kép)

Vajon az utókor ítélete – napjaink történetíróinak értékelése – összhangban van-e a kortársi vélekedéssel? Erre a kérdésre kísérünk meg választ adni, amikor felidézzük és áttekintjük a különleges életút néhány sorsfordító eseményét, azok előzményeit, részleteit és következményeit.

Születésének körülményei, a helyszín, az időpont és a családi háttér tekintetében voltaképp szerencsésnek mondhatók. Igaz, a család birtokai annakidején, 1583-ban nem voltak épp számottevők, ám „fekvésük”, azaz elhelyezkedésük – Galánta központtal, Pozsony vármegye területén, a Duna bal partján, az akkori új magyar főváros, Pozsony tág környezetében – előnyösnek,

1. kép

2. kép

már-már „védettnak” számított. Annyiban legalábbis, és csakis annyiban, amennyiben védeletről egyáltalán szó lehetett bárhol, az akkori Magyar Királyságban, abban a korszakban, amelyet a közgondolkodás azóta is a „magyar romlás századának” tekint. Mindenesetre a XVI. század nyolcvanas éveiben úgy tűnhetett, hogy egy újabb török előnyomulás közvetlen veszélyétől, a királyi Magyarország további területvesztésétől az idő tájt épp nem kell tartani. Ez a helyzet változott meg, és pedig drámaian, azt kövезően, hogy 1593 augusztusában III. Murád szultán (1574–1595) hadat üzent II. Rudolf császárnak (1576–1612). Annak az uralkodónak, aki az ország törvényes, a rendi országgyűlés által megválasztott, megkoronázott királya volt 1576 októbere óta, I. Rudolf néven. E hadüzenettel vette kezdetét az a hosszan elhúzódó, súlyos vérvesztésekkel járó hadiállapot, amelyet utóbb tizenöt-éves háború néven fog számon tartani a történetírás.

E vészterhes időszakban, az 1590-es évek közepén határozza el Pozsony vármegye alispánja, Esterházy Ferenc – aki népes családja tagjainak nagy többségéhez hasonlóan a reformáció meggyőződéses híve, és pedig a lutheri tanok követője volt –, hogy tizedik gyermekét, a tizennegyedik életévét épphogy betöltött Miklóst a Galántához közeli, ám fekvésénél fogva némileg biztonságosabbnak látszó Vágsellye jezsuita kollégiumában fogja taníttatni. Az apa döntésének nem várt, és távlati folyamányait illetően meghatározóan fontos következménye lesz. Tanulmányai végeztével a fiatal, tizennyolcadik évében lévő Esterházy Miklós úgy határoz, hogy „visszatér ősei hitéhez”, azaz katolizál. Aligha kétséges, hogy e döntésben igen fontos szerepe volt a vágsellyei jezsuita kollégium rektorának, Dobokay Sándornak (1567–1621). A kitűnő szervező és igen energikus páter hírében álló Dobokay Sándor⁶ az első között, talán elsőként fejtette ki azt a gondolatot, amely utóbb, elsősorban Pázmány Péter írásainak köszönhetően igen komoly visszhangra talált a kortársak körében. Nevezetesen azt a felfogást, miszerint az ország jelenlegi kiszolgáltatott, tragikus helyzetében a népeség vallásos megosztottsága további súlyos teherként jelent. E megosztottságot, végső soron, a reformáció idézte elő, s minthogy a „protestáns tábor” maga sem egységes – Luther és Kálvin követői ugyancsak szemben állnak, esetenként elszánt polémiák sorozatát folytatják egymással, amint szerte Európában, úgy Magyarországon is –, megszüntetésének tehát egyetlen módja lehetséges. Ez pedig nem más, mint a *rekatolizáció*; a hittérítésben buzgólkodó hazai jezsuiták értelmezésében és szóhasználatában: az ország visszatérése ősi erényeihez és megszentelt hagyományaihoz. Megfogadva és megszívlevve első uralkodójának, Szent Istvánnak az útmutatását, aki végakarataiban a királyságot a menynek királynőjének, Máriának égi oltalmába ajánlotta.

Ez a hazai tradíciókra építő, patrióta felfogás Dobokay páter és rendtársai érvelésében kiegészül egy, mond-

hatni: racionális szemponttal, az erőviszonyok és az azokból adódó lehetőségek számba vételével az európai hatalmi politikában. Eszerint az ország még a jelenlegi sanyarú helyzetében sem mondhat le legfontosabb távlati célkitűzéséről: az oszmán hódítás felszámolásáról, a török kiűzéséről, a *regnum* egykori integritásának visszaszerzéséről. Öneréből Magyarország erre nem képes, így „külső”, kívülről érkező támogatásra szorul. Ez pedig aligha várható a gyakran egymással is versengő, olykor hadban álló távoli protestáns fejedelemségektől, csakis Európa katolikus hatalmaitól. Mindenekelőtt a pápai diplomácia – és a pápai kúria rendelkezésére álló erőforrások – által hathatósan megtámogatott Habsburg birodalomtól. Amelynek mindenkor uralkodója a katolicizmus követőjének, Róma eltökélt hívének mutatkozik. Mindebből egyetlen, határozott imperatívusként megformált végkövetkeztetés adódik: Magyarországnak, belső megosztottság nélkül fel kell sorakoznia Európa katolikus országai közé.⁷ A fiatal Esterházy Miklós elfogadja, magáévá teszi ezt a következtetés érvrendszerét, s a későbbi mozgalmas és viszontagságos évtizedekben tántoríthatatlanul fog kitartani mellette. Ez lesz utóbb politikusi tevékenységének *credója*.

Az 1600 körüli években nem Esterházy Miklós az egyetlen, aki lutheránusként érkezett, majd konvertitaként fejezte be tanulmányait egy elismerten jó színvonalú magyarországi jezsuita tanintézetben. E fejlemény általában súlyos családi konfliktusokat idézett elő. Ez történt ezúttal is, amennyiben a gyér számú közvetett adatoknak és a családi legendárium (későbbi) híradásainak hitelt adhatunk. Tény, hogy Miklósnak nem volt maradása a szülői háznál – apja minden bizonnyal elűzte őt –, így befolyásos, magas pozícióban lévő rokonok támogatására szorult. Előbb anyai nagybátyja, a köznemesi származású, ám a nádorságig „felemelkedett” Illésházy István (1541–1609) vette pártfogásába. Majd az ő halála után egy távolabbi rokonnak, Mágochy Ferenc (1580?–1611) felső-magyarországi főkapitánynak ajánlotta fel szolgálatait.

Míg korábban, Illésházy környezetében elsősorban harcászati tapasztalatokat szerzett – királyi lovas hadnagyként vett részt különböző törökellenes hadi vállalkozásokban –, Mágochy mellett, új „állomáshelyén”, az északkelet-magyarországi Kassa városában másfajta feladatok és kihívások vártak rá. Az országrésnyi terület, amely az uralkodó – II. Mátyás magyar király (utóbb, 1612-től I. Mátyás néven német-római császár) – által kinevezett és Illésházy nádor által beiktatott felső-magyarországi főkapitány felügyelete, ellenőrzése alá tartozott, kulcsfontosságú volt. Az itt fekvő vármegyeék jelentős része egyfajta ütköző zónát jelentett ugyanis két államalakulat, a királyi Magyarország és az erdélyi fejedelemség között, amelyek viszonyát a gyakori konfliktusok, az olykor leplezett, olykor nyílt összetűzések sorozata jellemezte az idő tájt. Ily módon, a kassai főkapitány „belső”, bizalmi embereként, 1611 februárjá-

tól egyik helyetteseként Esterházy komoly jártasságra és beható ismeretekre tett szert a „helyi közigazgatás” ügyeiben, de az Erdéllyel kapcsolatos hatalmi politika kényes kérdéseiben is. Ám a tapasztalatszerzésnek ez a hasznos időszaka rövid idő elteltével lezárul. 1611 őszén meghal Mágóchy Ferenc, s ez az esemény meghatározóan jelentős fordulatot hoz Esterházy Miklós életpályáján.⁸

Amint bizalmas hangvételű magánlevelek sokasága tanúsítja, Mágóchy halálának hírére többen – a magukat bennfentesnek tudó kortársak közül számosan – latolgatják: vajon az özvegy, a huszadik életévét immár jócskán betöltött, gyermektelen Dersffy Orsolya kinek a gyámolítását lesz hajlandó elfogadni, netán kívánni is? Nos, a gyászév elteltével bekövetkezik az a fejlemény, amire senki nem gondolt Mágóchy egykori körének tagjai, s a közeli és távoli rokonok közül: az özvegy az egykori helyettes főkapitányt tünteti ki bizalmával, neki nyújtja kezét, 1612. november 22-én Esterházy Miklós felesége lesz.

Tudnivaló, hogy Dersffy Orsolya igen tekintélyes, nagy múltú magyar családok leszármazottja s jószerint egyetlen örököse; így módon nemcsak származásában előkelő, de dúsgazdag is. Következésképp hatalmas kiterjedésű birtokok, várak és uradalmak kerülnek a feleség hozományaként az új férj, Esterházy Miklós kezére. Érthető tehát, ha megszólalnak az irigységgel vegyes leplezetlen ellenérzés hangjai. Az ilyen-olyan indulatos megnyilatkozások, képtelen rágalmak mellett vannak ugyanakkor más vélekedések is. Lépes Bálint (1570–1623), az idő szerint királyi kancellár (1608 óta) és nyitrai püspök (1608 és 1619 között) például elégedetten nyugtázza Esterházy esküvőjének hírét⁹; nem utolsósorban azt, hogy a házasság a *római religió* szerint kötött, azaz hogy Mágóchy özvegye előzőleg katolizált, s tette ezt a leendő férj meggyőző hatása alatt.

A házasságkötés tényét hírül véve a kortársak – amint az egykorú reagálásokból, magánlevelekből érzékelni lehet – alighanem megsejtettek valamit. Nevezetesen azt, hogy az esemény túlmutat a maga egyediségén, s ha sorsszerűnek nem is mondható, jól példáz egy, mind világosabban kibontakozó általános tendenciát. A tizenöt-éves háború viszontagságos, nehéz időszakában, majd az azt követő években nagy múltú, „történelmi” családok tűnnek el az országos politika színteréről – hosszú időre vagy végleg –, s helyükre jó képességű, kellő felkészültségű, ambiciózus és nagyra hivatott személyiségek lépnek. Közéjük tartozik az ígéretes tehetségű Esterházy Miklós, akire bizonyára meghatározó szerep vár az elkövetkező évtizedekben.

Nem kétséges, hogy a vagyonszerzés „előmenetelt”, rangemelkedést is jelent egyszersmind. 1613 tavaszán, a pozsonyi országgyűlésen II. Mátyás bárói címet adományoz Esterházynak, s ezáltal a főrendek sorába emeli. Így módon – utóbb Bereg-, majd Zólyom vármegye főispánjaként – Esterházy Miklós egyike lesz azoknak

az igen tehetős és tekintélyes főuraknak, akik az országos politika időszerű, fontos kérdéseiben nyilvánosan is állást foglalnak. Az esemény, amely az idő tájt a királyi Magyarország közvéleményét is igen élénken foglalkoztatja, s amely a közép-európai hatalmi tényezők és erőviszonyok alakulása szempontjából sem lényegtelen, Erdélyben következik be 1613 őszén. Amikor is – hathatós (fegyveres) szultáni támogatást élvezve és felhasználva – átveszi a hatalmat Erdély új, protestáns fejedelme, Bethlen Gábor.

E fejleményre a bécsi udvarnak így vagy úgy, de valamiképp reagálnia kell. A dilemma így merül fel: elegendő-e a diplomácia hagyományos eszközei – az, hogy Bécs illegitimnek tekint az új fejedelmet és elismeréséről hallani sem akar –, vagy hadjáratra, háborúra van-e szükség Bethlen legyőzése, uralmának megdöntése érdekében? A kérdés megvitatása és a döntés előkészítése céljából – befolyásos tanácsadójának, Melchior Khlesl (1552–1630) kardinálisnak a kezdeményezésére – I. Mátyás császár 1614 augusztusában tanácskozást hív össze a felső-ausztriai Linz városába. E gyűlésen (*Generalconvent*) részt vesznek mindazoknak az országoknak és tartományoknak a képviselői és vezető tisztségviselői, amelyek a Habsburgok ausztriai ágának uralma alatt állnak; így természetesen jó néhányan a királyi Magyarország főrendjei közül is. A tíznapos tanácskozás előrehaladtával a résztvevők számára egyre világosabbá válik: aki a tárgyalat kérdéskör, egyszersmind a tágabb összefüggések legavatottabb, leginkább kompetens ismerőjének mutatkozik, nem más, mint a magyar küldöttség – számukra egyelőre ismeretlen – legfiatalabb tagja, Esterházy Miklós. Akinek az érvelése¹⁰ nagyon kedvező fogadtatásra, szinte egyöntetű helyeslésre talál. A linzi gyűlés záródokumentuma pontosan azt fogalmazza meg és terjeszti az uralkodó, I. Mátyás elé, amit Esterházy Miklós (is) javasolt és szorgalmazott. Nevezetesen további hathatós támogatást a magyarországi végvári rendszer fenntartása érdekében, valamint fegyverszünet életbe léptetését és legátusok kinevezését, akik Bethlen követével tárgyalni fognak.

Tény, hogy a linzi gyűlés eredményes lezárása a résztvevő küldöttek többségének közös sikere volt. Tény azonban az is, hogy ehhez a sikerhez a tanácskozás legátusai nem azonos mértékben járultak hozzá. A kortársi visszhang alapján megállapítható: az eredményt a résztvevők a magyar küldöttség, azon belül elsősorban és leginkább Esterházy Miklós személyes sikereként értékelték. Szempontunkból korántsem mellékes, hogy kik voltak ennek a sikernek a tanúi – s némiképp, persze, a részesei is. Nos, a linzi tanácskozás résztvevőinek sorában – mindenekelőtt az udvar és az ausztriai klérus küldöttei között – számos olyan személyiséget találunk, akiknek a további években, évtizedekben a bécsi politika formálásában komoly szerepe lesz.¹¹ Mi több, a gyűlés határozatairól, sőt a tanácskozás folyamatáról, részleteiről a külföldi országok Bécsben működő

rezidenseinek is tudomást kellett szerezniük. Akik értesüléseiket továbbították is a kontinens különböző uralkodói udvaraiba – egyebek között Varsóba, Münchenbe, Madridba –, ahol a közép-európai hatalmi politika ügyeit figyelemmel kísérték. Mindezek következményeként Esterházy harmincegy évesen eléri azt, ami csak igen keveseknek sikerül, hasonló életkorban, a magyarországi főrendek közül. Ismertséget, tekintélyt – mai kifejezéssel élve: egyfajta, igen értékes „kapcsolati tőkét” – szerez nemcsak bécsi udvari körökben, de az európai diplomácia mérvadó, befolyásos köreiben is.

Ha különösebb tekintéllyel még nem is párosul, az ismertség, a hírnév itthon, a politizáló magyar rendek körében is kibontakozik. Majd e folyamat hirtelen fel erősödik, felgyorsul, éspedig egy olyan eseménysornak köszönhetően, amely 1618 tavaszán veszi kezdetét, s amely meghatározóan jelentősnek ígérkezik – több szempontból is. Az év március 4-én – öt évnyi szünet és többszöri halasztás után – a király, II. Mátyás érkezettnek látja az időt, hogy ismét összehívja Pozsonyba az országgyűlést. Azt a tanácskozást, amelynek nemcsak egy jelentős, alapvetően „belpolitikai” ügyben kell döntenie – meg kell választania az 1616-ban meghalt nádor, gróf Thurzó György (1567–1616) utódát –, de határoznia kell egy ennél is nagyobb horderejű, az európai hatalmi politikával szorosan összefüggő, annak részét képező másik kérdésben: nevezetesen a gyermektelen agg uralkodó utódlásának tárgyában.

Ez utóbbi kérdéssel jó egy évvel korábban a cseh rendi országgyűlés követői is szembe találták magukat, s állást is foglaltak. Elfogadva a bécsi udvar ajánlását 1617. június 6-án királyukká választották a Habsburgok „házi törvénye” által megnevezett, kijelölt utódot, Ferdinánd főherceget (Stájerország és Belső-Ausztria főhercegét). A kérdés tehát – gyakorlatiasan és leegyszerűsítve – így merül most fel: vajon a magyar rendek megteszik-e ugyanezt, azaz hajlandók-e arra, hogy a cseh példát kövessék, vagy inkább a bécsi udvar szándékával való szembeszegülést választják?

A helyzet legalábbis kétesélyesnek látszott. A Habsburg politika irányítóinak és a dinasztia magyarországi híveinek aggodalma nagyon is indokolt volt; egyáltalán nem lehettek biztosak abban, hogy számukra kedvező döntés születik. Az országgyűlés követőinek többsége protestáns volt, s a rendi közvélemény Magyarországon is tudhatott egyet-mást a kijelölt utód „előéletéről”, addigi ténykedéséről. A magyar döntéshozók pontosan tisztában voltak azzal, hogy a „jelölt”, akinek az elfogadásáról határozniuk kell, a jezsuiták neveltje, aki a Jézus Társaság ingolstadti egyetemén folytatta és fejezte be tanulmányait. A rekatolizáció meggyőződéses, elszánt híve volt tehát, s e tekintetben igen aktív, energikus és határozott is. Ahogy szerte Közép-Európában, úgy Magyarországon is nagy visszhangot keltett annakidején az az esemény, amely a tartomány (Belső-Ausztria) kormányzását épp átvevő főherceg rendelkezése, uta-

sítása nyomán történt székvárosában, Grazban, annak egyik közterén (a *Paulustor* előterében), az 1600-ik év pünkösdjén. Amikor is Ferdinánd méretes máglyát állítottatott, s azon nem kevesebb, mint tízezer „eretnek” könyvet – a reformáció elveit, tanait hirdető protestáns kiadványt – égettetett el nyilvánosan.

Ilyen és hasonló előzmények után a feladat, az országgyűlési követek többségének „megdolgozása”, meggyőzése nem csekély kihívást jelentett. A nagy hatású, kiváló szónok – a két éve, 1616 szeptemberében hivatalba lépett esztergomi érsek –, Pázmány Péter elokvens beszédei ezúttal valószínűleg nem lettek volna elegendők. Szükség volt még valakinek a szerepvállalására, egy olyan főrendnek az igen nyomatékos fellépésére, akiről az országgyűlés követői tudhatták és feltételezték, hogy – ami felfogását, személyes meggyőződését illeti – alapvetően a rendi érdekeket képviseli. Nos, aki e szerepet vállalta, s mintegy „felnöve” a feladathoz, talán a legtöbbet tette a siker érdekében, nem más, mint Bereg vármegye főispánja, báró Esterházy Miklós.¹² Meghatározó szerepet töltött be ugyanis azokban a háttértárgyalásokban, amelyek eredményeképp formát öltött a leendő uralkodó *hitlevelének* végleges szövege. Ebben az okiratban – *Diploma inaugurale* – kimondatott: trónra lépésével az uralkodó nemcsak a *regnum* ősi törvényeit, hagyományait fogja követni és tiszteletben tartani, hanem a közelmúlt országgyűlésein elfogadott „statútumokat” is. Azokat tehát, amelyek az 1606. évi bécsi béke értelmében léptek életbe – Bocskai István felkelésének folyományaiként kerültek a rendi alkotmányba annakidején –, s a protestánsok (bizonyos korlátok közé szorított, szabályozott) jogait biztosítják.

Ily módon látszólag eloszlanak mindkét fél aggályai és fenntartásai, egyszersmind jelentősen megnő azoknak a „közszereplőknek” a tekintélye – Pázmányé az udvarnál, illetve Esterházyé ugyanott és a rendek körében –, akik az egyeztetéseket sikerre vitték. A *Diploma inaugurale* kibocsátásával egy időben megtörténik a királyválasztás – 1618. május 18-án –, majd utóbb II. Ferdinánd koronázása is, ugyancsak Pozsonyban, július 1-jén.¹³ S hogy e fejleménnyel az udvar is elégedett, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a koronázás napján Ferdinánd királyi tanácsosává (*consiliarius regius*) nevez ki néhány magyar főurat, közöttük elsőként Esterházy Miklóst. Őt ugyanezen a napon az „Aranysarkantyús Rend lovagja” címmel is kitünteti.

A következő évek vészterhes, súlyos kihívások sorozatát jelentik a Habsburg birodalom, egyszersmind a magyar rendi politika számára. Az elhíresült prágai *defenesztrációval* (1618. május 23.) és ennek folytatásaként a cseh rendi felkeléssel kezdetét vette a harmincéves háború, amelynek történelmi jelentőségű eseményei a magyarországi helyzetet, az itteni erőviszonyok alakulását is alapvetően meghatározták. Főként azt követően, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadba lépett. Miután megszerezte a porta jóváhagyását, a

protestáns fejedelemségek szövetségeseként, azaz az Unió oldalán Bethlen támadást indít a királyi Magyarország Habsburg kormányzata ellen.¹⁴ A fejedelem a protestánsok sérelmeire hivatkozik, jogaik hathatós orvoslását ígéri, így hadjárata gyors, látványos sikert arat. Ami nem is meglepő: az elfoglalt területeken Bethlen a népesség többségének bizalmát, rokonszenvét élvez. Érthető tehát, ha e valóban jelentős hadi és diplomáciai sikerek láttán a királyi Magyarország rendi közvéleménye, s az azt leginkább befolyásolni képes főrendek, szinte teljes egyöntetűséggel a fejedelem oldalára állnak. Némelyek óvatos fenntartással, a „kényszerhelyzet” hatására teszik ezt – mint az 1618 májusában megválasztott nádor, gróf Forgách Zsigmond (1555–1621) –, mások határozott politikai meggyőződésből. Utóbbiak között a legjelentősebb személyiség a néhai Thurzó György nádor (†1616) fia, a fiatal Thurzó Imre gróf (1598–1621), aki, lutheránus lévén, a wittenbergi egyetemen végezte és fejezte be tanulmányait nemrégiben. Ő lesz a magyarországi Bethlen-párt exponált figurája és – bizalmas, meghatalmazott követként többször, több helyen eljárva – a fejedelem külpolitikájának meghatározó személyisége. Aki, igen jó érzékkel, Esterházy Miklósban ismeri fel legveszélyesebb ellenfelét. S ez a felismerés, mondhatni, kölcsönös: Esterházy is a fiatal Thurzó grófot tekinti a Habsburg-párti magyar politika legádázabb ellenfelének.

A magyar főrendek közül e helyzetben jószerint Esterházy az egyetlen, aki nem változtat meggyőződésén, nem revideálja korábbi felfogását, kitart a Habsburg uralkodó, II. Ferdinánd hűségén. S ennek súlyos ára van: Bethlen sikeres offenzívája nemcsak birtokaitól, azok jövedelmétől fosztja meg Esterházyt, de – szó szerint – létében fenyegeti.¹⁵ Ám mielőtt helyzete végképp kilátástalanná válna, közbeszól az európai nagypolitika. Pontosabban: bekövetkezik az a kétségkívül sorsfordító esemény az európai hatalmi politikában, amely a magyarországi fejleményeknek is alapvetően más irányt szab. 1620. november 8-án a Prága melletti fehérhegyi csatában a Katolikus Liga – Habsburg irányítás alatt álló – egyesített seregei megsemmisítő vereséget mérnek az ellenkirály, Frigyes, és a „rebellis” cseh rendek hadaira.¹⁶ Ferdinánd diadala, amint szerte Közép-Európában, úgy Magyarországon sem marad következmény nélkül: a Habsburgok udvara veszi át a kezdeményezést. Bethlen visszavonja csapatait a királyi Magyarország területéről, s immár ő az, aki tárgyalásokat ajánl ellenségének, II. Ferdinándnak.

Mielőtt az érdemi tárgyalások megkezdődnének, éles polémia bontakozik ki Magyarországon a Habsburg-orientáció támogatói és Bethlen – erősen fogyatkozó számú, ám felettebb elszánt – hívei között. Ez a szó fegyverével, a korszak „politikai publicisztikájának” sajátos eszközeivel vívott küzdelem olykor nem nélkülözi a személyes felhangokat; ez főként az ifjú Thurzó gróf és a nála jóval tapasztaltabb Esterházy Miklós üzenet-

váltásaira jellemző. Kettejük rivalizálásában többnyire Thurzó Imre a kezdeményező, ám offenzív, olykor fennhéjázó megnyilatkozásaira minden esetben határozott, öntudatos, félreérthetetlen és hatásos válaszok érkeznek Esterházy részéről. Ilyen előzmények után indulnak meg a tanácskozások 1621. október 11-én, éspedig „semleges” helyszínen, a morvaországi Nikolsburgban.¹⁷ Szempontunkból igen figyelemre méltó, hogy kik ülnek ezúttal tárgyalóasztalhoz. Bethlen küldöttségét Thurzó Imre vezeti, s vele szemben Pázmány Péter, az ország primása az, aki a királyi Magyarország küldötteit irányítja. Utóbbiak között ott találjuk királyi biztосként Ferdinánd leghívebb magyar tanácsosát, Esterházy Miklóst.

A tárgyalások első és igen rövid szakaszát szomorú, tragikus esemény zárja le: néhány napos betegkedés után, október 19-én váratlanul meghal Bethlen „első számú legátusa”, Thurzó Imre. A folytatás, majd a tanácskozást lezáró nikolsburgi egyezmény¹⁸ (1621. december 31.) némely artikulusai igen jelentősen befolyásolják a magyarországi helyzet alakulását, egyszerűsítve Esterházy Miklós további életútját is.¹⁹ Nem kevésbé fontosak Thurzó Imre korai, hirtelen halálának következményei. Nevezetesen az, hogy levélváltás kezdődik Esterházy és a Thurzó Imre által hátrahagyott fiatal özvegy, a 17 éves Nyáry Krisztina között, s a következő évben, 1622-ben kettejük személyes találkozására, megismerkedésükre is sor kerül. Majd, miután Krisztina világra hozta második gyermekét, Thurzó Katalint, az ismeretség sajátos, rendhagyó kapcsolattá alakul.

Ha valamiféle hasonló státusról, azonosságról beszélhetünk kettejük között, az kizárólag abban áll, mindketten társtalanul élnek – Esterházy immár három éve, felesége, Dersffy Orsolya halála (†1619) óta. Egyebekben viszont, úgy tűnik legalábbis, egy világ választja el őket – életkor, temperamentum, világlátás, felekezeti hovatartozás tekintetében egyaránt. Netán arról lehet szó – ez esetben is –, hogy az ellentétek vonzzák egymást? Tény, hogy az ellentétek, a különbözőségek egy része idővel feloldódik, megszűnik. A férje halála utáni

3. kép

harmadik évben bekövetkezik az a két fejlemény, amely joggal váltja ki a Thurzó família szűkebb és tágabb környezetének – s a néhai ifjú gróf egykori híveinek és tisztelőinek – elképedését; sőt, alighanem a megütközését, felháborodását és elkeseredését is: Nyáry Krisztina úgy dönt, hogy áttér a katolikus hitre, majd – kérésére igent mondva – feleségül megy Esterházy Miklóshoz. (3. kép) A fényes esküvői szertartást, a szucsányi várkápolnában, 1624. július 21-én maga Pázmány Péter celebrálja; ő adja össze a házasulandókat.

Az esküvőt megelőző év ugyancsak jelentős, a magyarországi hadtörténetben is számon tartott, fontos eseményt hozott. 1623. november 27-én aratta Esterházy Miklós legfényesebb hadi sikerét, amikor Érsekújvár mellett 250 lovasával „rajta ütött” a Morvaországból „hazatérni” igyekvő boszniai pasa, Szokolovics Ibrahim seregén. E dicső fegyvertény kivívta az uralkodó, II. Ferdinánd elismerését, így a bécsi udvar hozzájárult, sőt, maga kezdeményezte, hogy Esterházy, mint győztes hadvezér, a császárvárosban *triumphust* tartson. Ezt a teátrális eseményt, az *intrádát*, amelyre 1624. január 20-án került sor, egykorú híradásokra támaszkodó, azokat feldolgozó történeti krónikák is megörökítik.²⁰

A következő évben, 1625 őszén megtörténik az, ami az 1618. évi, már ismert pozsonyi események óta nem fordult elő. Az országgyűlésnek, ezúttal Sopronban, nádort kell választania – az alig három éve hivatalba lépett palatinus, Thurzó Szaniszló gróf ugyanis az év májusában váratlan hirtelenséggel elhunyt –, egyszerűen határoznia kell II. Ferdinánd trónutódlásának kérdésében. A helyzet most kevésbé kiegyezett – a protestáns követek száma időközben megfogyatkozott, a katolikusoké megnövekedett –, így nem annyira a döntések végkimenetele kérdéses, inkább az, hogy az udvar ajánlása mekkora, milyen arányú támogatást kap az egybegyűlt rendek körében. Nos, az eredmény minden várakozást felülmúl: az országgyűlés 125 szavazattal választja nádorra Esterházy Miklóst (ellenfele, a lutheránus Nádasdy Pál mindössze 25 voksot szerez).²¹ Ez azt jelenti, hogy nádori minőségében immár ő tölthet be meghatározó szerepet a 17 éves trónörökös – az uralkodó, II. Ferdinánd elsőszülött fia – koronázási szertartásán, akit az országgyűlés az előző napon, 1625. november 26-án ugyancsak nagy többséggel, III. Ferdinánd néven királlyá választott. S aki idővel, 1637-ben apja örökébe fog lépni és az országot kormányozni fogja.

Esterházy tehát negyvenkét évesen, 1625 októberében közjogi pályájának csúcsára jutott; a rendi hierarchiában valamennyi riválisát megelőzte és maga mögé utasította. Nádori ténykedésének jelentőségét, az adminisztráció irányítását, döntéseinek horderejét és hatását talán az jellemzi leginkább, ha megállapítjuk: szinte mindazok az államférfiak, akik az 1660-as évek második feléig számottevő szerepet játszottak a magyar politikában – Batthyány Ádám (1610–1659), a költő-hadvezér Zrínyi Miklós (1620–1664), Nádasdy

Ferenc (1623–1671) és mások –, Esterházy Miklós kismartoni udvarában pallérozódtak és az ő környezetében kezdték közéleti pályájukat. Ami a személyes karrier további állomásait illeti, 1626-ban grófi címet szerez, majd két évvel később, 1628-ban IV. Fülöp (1605/1621–1665) spanyol király az „Aranygyapjas rend lovagja” címmel tünteti ki. Az alapvető kérdés, amelyel Esterházy – nádori ténykedésének két évtizede alatt – folyamatosan szembesülni kénytelen: vajon a rendi érdekek, melyeket hivatalából eredően képviselnie kell, összebékíthetők-e az udvar szándékaival, azaz, tágabb összefüggésben, a nemzeti érdekek összeegyeztethetők-e a Habsburg-dinasztia, mint európai nagyhatalom szempontjaival? További, ezzel összefüggő kérdés: hogyan kezelendők azok a konfliktushelyzetek, amelyek óhatatlanul, szinte rendszeresen előállnak a Habsburgok uralta Magyar Királyság és a protestáns Erdélyi Fejedelemség között? Tény, hogy az eltérő érdekek és szövetségi kényszerek alapvetően más, éppenséggel ellentétes stratégiai célokat és eszközöket írnak elő a fejedelemség és a királyság vezető politikusai számára. Ebben a helyzetben, amikor a magyar nádor és az erdélyi fejedelem – Bethlen, majd 1630-tól utóda, I. Rákóczi György (1593–1648) – törekvései, szándékai mindegyre egymást keresztezik, Esterházy különös súlyt helyez arra, hogy az Erdéllyel kapcsolatos felfogását és politikai lépéseit mind szélesebb körben megismertesse és elfogadtassa. Igaz, megtette ezt már korábban is, több alkalommal. Abban a levélben például, amelyet 1623 októberében, még országbíróként írt Thurzó Szaniszló nádornak, óva inti a címzettet a bethleni külpolitika módszereitől, minthogy – amint találó éleslátással megállapítja – a fejedelem „bizony, Machiavellus [Macchiavelli] skólájába viszen bennünket”.²² A Bethlen utódához, I. Rákóczi Györgyhez írott leveleit – politikusi hitvallásának kivételesen jelentős dokumentumait – pedig jó húsz évvel később nyomtatásban is megjelentette.²³

Hivatali ténykedése során, nádori minőségében Esterházy tagja lesz az udvari haditanácsnak, sőt, a titkos tanácsnak, és szoros, személyes kapcsolatba kerül ezek tagjaival, s az utóbbinak elnökével, Franz Dietrichstein bíborossal, majd Maximilian Trauttmansdorff gróffal. Gyakran tartózkodik tehát hosszabb-rövidebb ideig Bécsben, sőt, ha a helyzet úgy kívánja, a titkos tanács valamely tagja, olykor az elnöke keresi fel és látogatja meg őt kismartoni rezidenciáján,²⁴ amely a nádori közigazgatás legfontosabb központja lesz 1625 és 1645 között. Ez a kapcsolat az udvar tisztségviselőivel sokszor nem felhőtlen,²⁵ főleg az udvari haditanács tagjaival kénytelen Esterházy esetenként hosszas vitába bonyolódni.²⁶

További konfliktusok forrását jelenti, hogy néhány fontos kérdésben véleménykülönbség alakul ki közte és az ország primása, Pázmány Péter bíboros között. A főpap számos esetben érvényesíteni tudja akaratát. Köszönhetően megkérdőjelezhetetlen tekintélyének,

4. kép

5. kép

továbbá annak, hogy bizalmas kapcsolatait a bécsi udvar legbelsőbb köreivel – főként az uralkodó, II. Ferdinánd gyóntatójával, a jezsuita Wilhelm Lamormaini (1570–1648) páterrel – hatásosan „kamatoztatni” tudja.²⁷ Ám mindezek a hatásköri villongások, esetenkénti személyes ellentétek dacára a legfontosabb kérdésekben ők messzemenően egyetértenek; nevezetesen a rekatoлизáció előmozdítása ügyében. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a sokat mondó tény, hogy a Pázmány által alapított nagyszombati egyetem (1635) költségeihez, működése fenntartásához a nádor igen jelentős összegekkel járul hozzá. Mi több, az ő költségén épül fel az egyetem szomszédságában a jezsuiták nagyszombati temploma 1629 és 1637 között; az első barokk stílusú építészeti alkotás Magyarországon. (4-5. kép)²⁸

Egyéb okok – mindenekelőtt az I. Rákóczi Györggyel szembeni fellépés sikertelensége – mellett bizonyára mindezek a konfliktusokkal terhelt előzmények is hozzájárulnak ahhoz, hogy 1644. júniusában Esterházy ismét (ezúttal immár harmadízben) felajánlja lemondását nádori tisztéről. Az uralkodó reakcióját érdemes szó szerint idéznünk. Levelét, amelyben szándékának megmértására kéri fel a nádort, III. Ferdinánd e szavakkal zárja:

„Ego confido tantum vestrae personae, ut exercitum meum sine vestra praesentia conservari posse non credam, ideo spero quod vos nullo modo absentabitis, sed ulterius sicuti huiusque continuabitis, quod non intermittam omni gratia Caesareae et Regia erga vos recognoscere.” (Olyannyira hiszek és bízom Tibenetek, hogy jelenlétetek [közreműködésetek] nélkül ténykedésemet hitem szerint nem végezhetem. Remélem tehát, hogy távozni semmiképp nem fogtok, hanem működéseket, mint eddig, folytatni fogjátok. Ezért nem mulaszthatom el, hogy irántatok érzett császári és királyi jóindulatomat [*gratia*] továbbra is kinyilvánítsam.)²⁹

Erre az uralkodói megnyilatkozásra Esterházy terjedelmes levélben válaszolt, amelynek gyakran idézett kulcsszavai a következők: „servus sum, feci, quod potui, faciam, quod possum” (szolga vagyok, megtettem, amit tudtam, megteszem ezután is, amire képes leszek).³⁰

A levél keltezése – 1644. augusztus 4. – alapján megállapíthatjuk: alig több mint egy év adatott még Esterházy Miklósnak, hogy ténykedését e szellemben folytassa. 1645. szeptember 11-én, életének hatvanharmadik évében, nagyhölányi kastélyában meghalt.

Képegjegyzék

1. kép: Esterházy Miklós. Elias Wideman rézmetszete, 1652.
2. kép: Castrum doloris Esterházy Miklós gyászszertartásán, a nagyszombati jezsuita templomban. Rézmetszet, 1645.
3. kép: Esterházy Miklós és második felesége, Nyáry Krisztina. Tobias Sadler rézmetszetének részlete, 1670
4. kép: Esterházy Miklós nádor, a nagyszombati jezsuita templom „alapítója”. Ismeretlen mester olajképe, 1645. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok.
5. kép: A nagyszombati jezsuita templom, épült 1629–1637 között. Fotó: Tóth Áron

Jegyzetek

- 1 Az Esterházy Miklóst elismerően értékelő, nagyszámú, hasonló tartalmú állásfoglalás egyike a következőképp hangzik: „Esterházy nádor igen eszes, módos (jómódú), autoritativus (tekintélyes) jó magyar [...]. Nemzetét és annak szabadságát szerető, hasznos ember volt”. Érdekes, sokat mondó és igen figyelemre méltó, hogy ezt a véleményt egy olyan államférfi fogalmazta meg, akinek a politikai nézetei a lehető legélesebb ellentétben álltak Esterházy fel fogásával. Nevezetesen Kemény János (1607–1662), aki Bethlen Gábor fejedelem udvarában nevelkedett, aki pályája során mindvégig Bethlen célkitűzéseit tartotta irányadónak és élete utolsó másfél esztendejében Erdély fejedelme volt. Az idézet forrása: *Kemény János önéletrája*. Kiad., bev. V. WINDISCH Éva. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. 150.
- 2 HORATIUS: *Szatírák*, 2, 1, 75–77. (DEVECSEI Gábor fordításában ld. *Horatius összes versei*. Szerk., bev. és utószó BORZSÁK István. Budapest, Corvina Kiadó, 1961.) Az idézett passzus filológiai elemzéséhez és értelmezéséhez Vö. CLAUS. James J.: *Allusion and Structure in Horace Satire 2.1. The Callimachean Response*. Transactions of the American Philological Association, 115. (1985) 197–206.
- 3 Forrás: CICERO: *Epistolae familiares*, Lib. 10, 3. (Modern kiadásban ld. CICERO, Marcus Tullius: *Epistulae ad familiares*. Ed. D[avid]. R[oy]. SHACKLETON BAILEY. Stuttgartiae, Teubner, 1988.) A XVI. század óta szállóigévé vált idézet példáihoz és elemző értelmezéséhez Vö. DOREN, Alfred: *Fortuna im Mittelalter und in der Renaissance*. In: *Vorträge der Bibliothek Warburg*. Ed. Fritz SAXL. Leipzig, B. G. Teubner, 1924. 71–144. – HEITMANN, Klaus: *Fortuna und Virtus. Eine Studie zu Petrarca Lebensweisheit*. Köln–Graz, Böhlau Verlag, 1958; KIEFER, Frederick: *The Conflation of Fortuna and Occasio in Renaissance thought and iconography*. Journal of Medieval and Renaissance Studies, 9. (1979) 1–27.

- 4 *Icones illustrium Heroum Hungariae*. Elias WIDEMAN e cím alatt 1652-ben, Bécsben megjelent metszetsorozatának 17. lapja. A metszetsorozat hasonmás kiadása (Szerk. W. SALGÓ Ágnes) RÓZSA György kíséző tanulmányával: Budapest, Helikon Kiadó, 2004. A portrészorozat megrendelőjéről és elkészítésének körülményeiről Vö. CENNER-WILHELM, Gisela: *Über die ungarischen Porträtfolgen von Elias Wideman*. Acta Historiae Artium, 4. (1957) 328.
- 5 Vö. *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten und Mäzene*. Ausstellungskatalog, Schloss Eisenstadt, 1995. Red. Jakob PERSCHY, Harald PRICKLER. Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv und -Bibliothek, 1995. Nr. IV. 8. 257–259. (Harald PRICKLER)
- 6 Munkásságához Vö. LUKÁCS, Ladislaus: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. J. Vol. I. 1551–1600*. Roma, Institutum historicum S. J., 1978. 655. (Monumenta Historica Societatis Jesu 117.); MOLNÁR, Antal: *Sándor Dobokay's autobiographische Aufzeichnungen (1620)*. Archivum Historicum Societatis Jesu, 66. (1997) 75–88. Vö. még: LUKÁCS László S. J. – MOLNÁR Antal: *A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619)*. In: *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. Szerk. Balázs Mihály, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Ötvös Péter. Szeged, JATE BTK, 1997. 355–374. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35.)
- 7 E kérdéskör legújabb elemzése és áttekintése: DEVENTER, Jörg: *„Zu Rom übergehen.” Konversion als Entscheidungshandlung und Handlungsstrategie*. In: *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Hrsg. Rudolf LEEB et al. Wien, Oldenbourg, 2007. (a továbbiakban: *Staatsmacht* 2007) 168–180, továbbá KOWALSKÁ, Eva: *Seelenheil und Staatsmacht. Merkmale der Gegenreformation in (Ober)Ungarn*. In: *Staatsmacht* 2007. 347–356.
- 8 Az életút áttekintéséhez legújabban Vö. PÁLFFY Géza: *Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17 század fordulóján (Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése)*. Századok, 143. (2009) 853–882.
- 9 „Tegnap értesültem Mágochyné asszonyomnak Esterházy Miklós uramhoz való férjhez meneteléről. Szerencséltesse Isten őket és adja lelküknek üdvösségére.” E levélrészlet közlése: *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623)*. Sajtó alá rend. JANKOVICS József. Budapest–Szeged, MTA–JATE BTK, 1981. 208, Nr. 131. (Az idézett levél keltezése: Frankfurt am Main, 1612. június 25.) (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 5.)

- 10 E kérdéskörhöz, s Esterházy Miklósnak és kortársainak argumentációjához Vö. CSÁKY, Moritz von: *Ideologie oder „Realpolitik”? Ungarische Varianten der europäischen Türkenpolitik im 16. und 17. Jahrhundert*. Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 120. (1983) 1. sz. 176–195.
- 11 Közülük három nevet érdemes megemlítenünk, mint olyanokét, akikkel Esterházy utóbb esetenként intenzív „munkakapcsolatba” kerül: Karl von Harrach gróf (1570–1628) – ő utóbb II. Ferdinánd császár tanácsadója lesz –, Rambold Collalto gróf (1575–1630), aki 1624-től haláláig az udvari haditanács elnökeként fog működni, valamint Anton Wolfradt (1582–1628), a ciszterci rend kremsmünsteri apátja, aki 1623-tól az udvari kamara elnöke, majd 1631-től Bécs püspöke lesz.
- 12 Az 1618. évi pozsonyi országgyűlés eseményeihez vö. KATONA István: *Historia critica regum Hungariae*. Vol. XII. Budán, 1794. (XXXI.)
- 13 V. ö: *Ordo coronationis Ferdinandi II in regem Hungariae Posonii anno 1618*. In: *Solemnia inauguralia serenissimorum [...] principum [...] qui ex augusta stirpe Habsburgo-Austriaca sacra corona [...] in reges hungarorum [...] redimti sunt*. Red. Martin Georg KOVACHICH. Pest, 1796.
- 14 Bethlen ugyanazon a napon indul el seregei élén a fejedelemség székvárosából, Gyulafehérvárról – 1619. augusztus 26-án –, amikor Prágában a cseh rendek II. Ferdinánd uralmát illegitimnek nyilvánítják és Pfalzi Frigyes választófejedelem (a Protestáns Unió vezetője) személyében ellenkirályt választanak.
- 15 1620 szeptemberében Bethlen egyik alvezére bekeríti és ostrom alá veszi rezidenciáját, a lakompaki (Lackenbach [A]) várkastélyt. Szorongatott helyzetéből a császári hadak egyik generálisa, Henri Duval Dampierre (1580–1620) menti ki Esterházy Miklóst.
- 16 Bethlen katonai segítsége nem bizonyult hatásosnak. Péchy Simon erdélyi kancellár komoly erővel és kellő időben útnak indult ugyan, ám „valahol irányt tévesztett”, s nem érkezett meg időben a csata helyszínére.
- 17 Ami a helyszín semlegességét illeti, tudnunk kell és nem árt hangsúlyoznunk: Nikolsburg az idő szerinti „várura” nem más, mint Franz Dietrichstein (1570–1636), Olmütz érseke – utóbb, 1626-tól bíboros –, a bécsi titkos tanács nagy befolyású tagja. Aki a fejleményeket természetesen figyelemmel kíséri.
- 18 Az egyezmény szövege közölve: *Relatio generalis commissariorum de actis tractatus Nicolsburgensis circa eius executionem interventis*. In: *Series chronologica diariorum quae de variis rebus Ungaricis industria diversorum auctorum conscripta*. Red. Martin Georg KOVACHICH. Buda, 1797. Nr. 82.
- 19 Közvetve bár, de végső soron a nikolsburgi egyezményekből következik, hogy Esterházy Miklós birtokainak súlypontja Nyugat-Magyarországra tevődik. Az 1620-as évek közepén szerzi meg a kismartoni és a fraknóvári uradalmakat, amelyek utóbb udvartartásának legfontosabb helyszínei lesznek.
- 20 „Nikolaus Esterhasi (hat) [...] den 20 Jenner [1624] zu Wien einen statlichen Eintritt gehalten, und Ihrer Kayserl[ichen] Maj[estät] etliche gefangene Türcken, darunter zweyer Bassen Söhne [...] fünf Camele, vier Maulesel und drey schöne Rosse, 35 Fahnen [...] neben anderen, von den Türcken eroberten Sachen praesentiret.” Közölve: *Theatrum Europaeum*. Vol. I. Frankfurt am Main, 1662. 787; továbbá KHEVENHILLER, Franz Christoph: *Annales Ferdinandeae*. Vol. X. Leipzig, 1724. 596. (2. kiadás)
- 21 Ehhez az átütő sikerhez bizonyára igen jelentős mértékben járult hozzá Esterházy már említett és igen nagy visszhangot keltett harctéri diadala Érsekújvárnál, 1623 novemberében. A soproni országgyűlés eseményeihez Vö. KHEVENHILLER, 1724.
- 22 A levél szövegének betűhív közlése: SZILÁGYI Sándor: *Levelek Esterházy Miklóstól*. Történelmi Tár 4. (1881) 715–717.
- 23 Az 1644-ben Pozsonyban, majd 1645-ben Bécsben kiadott levelek szövegközlései: TOLDY Ferenc: *Galántai gróf Esterházy Miklós munkái*. Pest, 1852. 207–295, 298–344. (Újabb Nemzeti Könyvtár) E kiadványokról legújabbban: *Régi Magyar Nyomtatványok*. III. Szerk. HELTAI János et al. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. Nr. 2075, 2096 és 2097.
- 24 1634. február 20-án például Trauttmansdorff gróf személyesen érkezik Kismartonba, hogy bizalmas tárgyalásokat folytasson a nádorral és a magyar országgyűlés elhalasztása ügyében megállapodjon vele. Vö. HAJNAL István: *Esterházy Miklós nádor lemondása*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1929. 26.
- 25 Amint ezt jól bizonyítja, egyebek között, az a tény, hogy Esterházy 1637-ben majd 1642-ben is felajánlotta lemondását nádori hivataláról. Ám ennek elfogadása helyett az udvar mindkét esetben megerősítette őt tisztségében. Vö. HAJNAL, 1929, és Uő.: *Az 1642 évi meghiúsult országgyűlés iratai*. Budapest, 1930.
- 26 Esterházy és a bécsi udvari körök kapcsolatához vö. PÁLFFY Géza: *A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16-17. században*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György. Budapest, MTA Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, 2002. 307–331.
- 27 Jegyezzük meg közbevetőleg: Esterházy politikusi ténykedését a nagy befolyású Lamormaini páter maga is nagyra értékelte. Erről tanúskodik, egyebek között, az a tény, hogy művei közül számosat a ma-

- gyar nádornak, Esterházy Miklósnak ajánlott. Vö. POSCH, Andreas: *Zur Tätigkeit und Beurteilung des Jesuiten Lamormains*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 63. (1955) 375–390.
- 28 A templom homlokzatán ma is olvasható az „alapító” (fundator), nevét feltüntető felirat: „Com[es] Nicolaus Esterházy R[egni] H[ungariae] Pal[atinus]”. Az építés költségeihez a nádor igen tekintélyes összeggel (80.000 rajnai forint) járult hozzá.
- 29 III. Ferdinánd levelének latin szövegét, rövid kommentárral közli SZILÁGYI Sándor Történelmi Tár 1. (1878). 392.
- 30 Szilágyi Sándor fent említett közlésére hivatkozva idézi CSAPODI Csaba: *Esterházy Miklós nádor 1583–1645*. Budapest, é. n. [1942]. 118. (Magyar Életrajzok)

Une carrière extraordinaire au 17ème siècle Notices biographiques de Miklós Esterházy (1583–1645)

Dans le siècle qui suivit la partition en trois de la Hongrie médiévale, en 1541, de profonds changements affectèrent la classe dominante de la société féodale hongroise. Des familles historiquement influentes disparurent de la vie publique et des instances politiques nationales – des uns pour quelques décennies, des autres sans retour. Elles furent supplantées par des personnages ambitieux et très talentueux tels que Miklós Esterházy (1583–1645). Il dut son ascension fulgurante, non seulement à ses qualités personnelles, mais également à son aristocratique bienfaiteur, le comte István Illésházy, ainsi qu’à ses mariages particulièrement profitables. Il apprit l’art de la guerre aux côtés d’Illésházy,

et eut rapidement l’occasion de démontrer ses talents de stratège, en particulier en novembre 1623, lorsqu’il vainquit les armées du pacha Ibrahim de Bosnie à Érsekújvár (aujourd’hui Nové Zámky, en Slovaquie). Incontestablement, l’apogée de sa carrière publique date de cette période. Il fut élu palatin du royaume de Hongrie à la Diète de Sopron en 1625. L’année suivante il fit l’acquisition de ses deux propriétés de l’ouest de la Hongrie: les châteaux de Fraknó (aujourd’hui Forchtenstein, en Autriche) et de Kismarton (aujourd’hui Eisenstadt, en Autriche) ainsi que de leurs domaines respectifs. Ils restèrent propriété de la famille pendant plusieurs siècles. Le château de Kismarton – transformé en une somptueuse résidence baroque dans les années 1660 – servit comme centre important de l’administration palatine de 1625 à 1645.